

U nekim su krajevima većina prosjaka Romi. Pritom nemaju – premda su većina - nikakvu moć kakvom obično raspolažu većine. Nerado se izjašnjavaju kao Romi, kako ne bi bili izloženi nepovjerenju i odbojnosti okoline, preziru ili čak progonu. Riječ *Ciganin* je postala pogrдна tako da je izbjegavaju i oni sami i njihovi prijatelji.

Način na koji žive nije zabranjen, ali je nadziran. Ne znamo točno koliko ih je u kojoj zemlji, znamo da ih je negdje više, negdje manje. Najviše ih je, izgleda, na Balkanu. Još više ih je «na putu» - tko zna kamo idu i otkud dolaze, zašto i kada su pošli ili se vratili. U Evropi ih je više od desetak milijuna. Zajedno bi mogli biti veći od nekih evropskih država. Imaju zavičaj - neki od njih i po više zavičaja - ali ne i domovinu. Dio su naroda s kojim žive, ali nisu nacija. Nisu ni nacionalna manjina, «transnacionalni» su. Nemaju svoga teritorija, vlasti, vojske. Došli su iz Azije, potječu od sjevernoindijskih plemena. Razlikovali su se među sobom već na odlasku, pogotovo nakon dolaska. Prošli su kroz Perziju, Armeniju, Malu Aziju, vidjeli su kako se u tim krajevima pravi kruh, koji nije bio nepoznat njihovim dalekim precima.

Neka su imena ponijeli sa sobom iz postojbine - vjerojatno i sam naziv Romi - neka su im nadjenuli drugi. Ciganin dolazi od grčkoga *Athinganos*, u Engleskoj nazvani su *gipsy* prema *egyptios*, u Španjolskoj također, jer im je put tamnija kao u Egipćana; zvali su se i zovu se još Manuši, Sinti, Žitani (*Gitans*). Dubrovački je pjesnik svoju miljenicu prozvao «Jeđupkom». Muškarci su se često bavili kovanjem i preradom metala, uzgajanjem i preprodajom konja, svirkom kojom su razonodili ili tješili zaljubljene, pripite, nesretne. Mlade su Ciganke pjevale, plesale, zavodile. Udarale su u daire, gatale i prosile kruha za cijelu obitelj.

U mome je zavičaju Roma bilo više nego drugdje. Družio sam se s njima. Moji su se roditelji pribojavali da me «Cigani» ne otmu i nekud ne odvedu - takav ih je glas bio. A nisu. Naučio sam dosta stvari od njih. Oni lako uče jezike, lakše nego drugi. Ne znam da li u svom lutalačkom životu uspiju upoznati sreću, ali sigurno znaju kako se može biti manje nesretan. Pomogli su mi da čujem i zapišem dio podataka koje ovdje preuzimam i prenosim.

Imaju nekoliko inačica za kruh : *marno* je najčešća, pa *manro*, *maro*, *mahno*. Brašno zovu *arho* - ta imenica u njihovu jeziku nema množine, možda ne slučajno. Kvasac im je *humer*. *Bok* znači glad a *bokhalo* gladan - i te se riječi među njima često čuju. *Čalo* je sit, *panif* voda, *jag* vatra. *Lonm* je pak sol. Jesti kažu *hav* - to je i sadašnje vrijeme i infinitiv. U neimaštini i stiješnjnosti, okruženi svačim i lišeni gotovo svega, dobro razlikuju što je čisto (*vujo*) a što nečisto (*mariname*) - ne samo u hrani, nego i u običajima. Nemaju zapisanih naputaka kako se pravi kruh ili neko drugo jelo, ali im je usmena predaja postojana, ide s koljena na koljeno. Način njihova života ne omogućuje im da se

služe krušnom peći, ali se lepinja može ispeći i na ognjištu a pogača ploči od obična pleha. Ukusne su ciganske pogače i lepinje!

Ima mudrosti u romskim izrekama o kruhu. Neke sam zabilježio i u izvorniku, da se čuje njihov jezik, i u prijevodu, da se razumiju.

Kana bi e čorhe marena marnesa, vov bi lengo vast čumidela – «kad bi siromaha tukli hljebom, on bi im poljubio ruku.»

O marno šaj so o Develni kamel thaj so o thagar naštisarel - «kruh može što Bog neće i što car ne postiže.»

Kana bi ovela ne phuo marno savorenge, čuče bi ovena vi e khangira vi e krisa - «da ima na Zemlji kruha za sve, opustjele bi i crkve i sudovi».

Te si marne thej naj biuže, na bi trebela rudjipe – «da je kruha i da nije lukavih, molitva bi bila suvišna».

O bokhalo dikhel suno e marne, o barvalo dikhel suno pe sune - «gladan sanja kruh, bogataš snuje svoje snove».

Mlada mi je Ciganka, s djetetom na prsima, izgovorila u izvorniku i prijevodu kratku pjesmu posvećenu kruhu, naslovljenu - *Marno*:

I vogi e jag džuvdarel,/ i pani o arko bajrarel./ O humer i daj londjarel/ thaj peske ilesa gudljarel,/gudlo thaj baro te ovel,/ pire čhavoren te čaljarel.

«Dah vatru oživi,/ od vode brašno naraste. / Majka tijesto posoli,/ dušom ga svojom zasladi/ da kruh bude sladak i izdašan,/ da dječicu nahrani.»

Prosjakom se ne rađa nego postaje. Ne postaje se samo svojom voljom. Prosjakstvo je opomena društvu i vjeri : društvu da svakome dade kruha, vjeri da ne zaboravi milosrđe. Oružje i rat koštaju mnogo više. Stari su proroci savjetovali, uzalud, da se koplje zamijeni ralom. Romi nemaju zemlje koju bi mogli orati. Danas im je lakše prositi i ponekad krasti. Sutra možda neće biti tako. «Ne bi moralo biti», kaže «stari Cigo», tako smo ga nekoć zvali.